

BARTHA JÚLIA

„Elvész az én népem, ha tudomány nélkül való”

Kátai Gábor, a hazai tudományos ismeretterjesztés úttörője

Az orvostörténetben a XIX. század a nagy kihívások százada volt. Pestis- és kolera-járványok tizedelték a lakosságot, egészségügyi ellátásról nem is beszélhetünk, a közegészségügy rendkívüli szervezetlenségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a század derekán a Tiszántúl csaknem 300 ezres lakossága kórház és gyógyszertár nélkül volt. A fertőtlenítés nem volt még gyakorlat, papot hamarabb hívtak a beteghez, mint más vidékről való orvost. *Kirurgusok* (seborvosok, felcserek) és parasztbábák dolgoztak minden helységben ugyan, de ők képzetlenek voltak. Ennek ellenére érvágást, nadályozást, foghúzást, ficamot, holt gyerek kivételét, *mássának* (placentának) kivételét, amputációt és egyéb komolyabb beavatkozást is végeztek. Fizetésüket és státusukat 1795-ben szabályozta a Jászkun Kerületi Tanács.

Az előljárásság rendeletének hatására a városok igyekeztek orvosokat fogadni. A Kunságban Madaras járt az élen, ahol 1794-ben Matolcsi Imre személyében szolgálatba állt az első orvos. A Kerületek közgyűlése 1815-ben két kórház alapítását határozta el, de a nagykunok nem tartottak rá igényt, így azokat Halason és Berényben építették fel 1848—50 között.

A Kunságon másodikként Kisújszállás létesített orvos státust 1823-tól, majd Karcag 1831-től, végül Kunszentmárton 1853-tól. Karcag első orvosa Lenk Adolf volt 1832 szeptemberétől, majd utóda lett Kátai Gábor 1861-től, akit később a nagykunok kerületi főorvosuknak választottak.

Kátai Gábor Karcag város szülöttje volt. Rövid, de rendkívül gazdag életének java részét városunkban töltötte, ahol utca és a nagy körzettel bíró kórház viseli a nevét. Kátai Gábor életrajzának csak rövid vázlatára szorítkozom, hiszen életművének most nem orvostörténeti jelentőségéről szeretnék beszélni, hanem egy másik területről, a tudományos ismeretterjesztő munkájáról, amely a közegészségügy szempontjából legalább olyan jelentős volt, mint a Gyógyszertani ismeretek vagy a Növénytan tankönyve.

Kátai Gábor 1831. október 4-én született, szegény sorsú családban. Alsóbb iskolái befejezése után, alig 14 évesen Hollay József gyógyszertárába adták segédnek, s itt dolgozott 1851-ig. Ekkor beiratkozott a pesti egyetemre gyógyszerész-hallgatónak. A diplomát végül Bécsben kapta meg, majd ismét visszatért szülővárosába, innen Törökszentmiklós, Tiszafüred, Szolnok, majd Pest következett, ahol 1856-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem

orvosi karának hallgatója lett. 1861-ben megválasztották a Nagykun Kerület főorvosának. Még ez év őszén Karcag város 2000 aranyforintos ösztöndíjával külföldi tanulmányutat tett. Meglátogatott több holland, francia, osztrák intézményt. Visszatérve magánpraxist folytatót, majd 1865-ben ismét Pestre került a Királyi Magyar Természettudományi Társulathoz, amelynek első titkára lett. 1868-ban hazatért Karcagra és 1878. február 28-án bekövetkezett haláláig itt élt és dolgozott.

Rendkívül termékeny szakíró volt. Az 1857-ben induló Orvosi Hetilap hozta Kátai Gábor első cikkét *A gyógyszerészet tudományi állása hazánkban* címmel. Az írásban azt fejtette ki, hogy tudományos műveltségünk előrehaladtáért magyar nyelvű könyveket kell kiadni. A kézikönyvek kiadására *könyvkiadó társulat* alapítását javasolta. Ugyanakkor a gyógyszerészek érdekvédelmére és szakmai irányítására *gyógyszerésztársulat* létrehozását is szorgalmazta. Az Orvosi Hetilapnak hosszú időn át munkatársa maradt, később még szerkesztője is lett, a lap 14 évfolyamában 103 ismeretterjesztő írása jelent meg. Az első cikkben felvetett gondolatok, bár nem kevés nehézségbe ütköztek, de végül valóra váltak: 1863-ban az Orvosok és Természetvizsgálók 9. Vándorgyűlése határozatot hozott arra, hogy a gyógyszerészek önálló egyesületbe tömörüljenek, 1864-ben pedig megalakult az Orvosi Könyvkiadó Társulat.

Az Orvosi Hetilapban cikksorozatot indított *Egyes mérgezési esetek köréből* címmel. Rövid írások voltak ezek, de annál fontosabbak, mert egyfajta szakmai fórumot teremtett a gyógyszerészeknek. Az eseteírásokon túl gyógymódokat és recepteket is közölt. Kátai Gábor széles érdeklődési körét igazolja, hogy más tudományterületen is felelősséggel vizsgálta az előrelépés lehetőségét. A Kerti Gazdaság folyóirat 1858. évi 4. számában azt javasolta: tájegységenként gyűjtsék össze a termőföldek minőségére és a gyümölcsfajtákra vonatkozó adatokat, hogy azokat a hazai gyümölcsstermesztés, nemesítés szolgálatába állítsák, s tájidegen fajtákkal ne kísérletezzenek a gazdák. 1858-ban *Mérgeзések és ellenszereik* címmel újabb nagyobb lélegzetű írása jelent meg. Az ekkor még alig 27 éves Kátai Gábor nevét már jól ismerték tudományos berkekben. *Gyógyszerismereti Közlemények* címmel sorozatot indított, amelyben az akkori legújabb gyógyszereket ismertette. 1861. március 13-án megválasztották a Nagykun Kerület főorvosának. A tisztség nagy felelősséggel járt, hiszen a közegészségügy rendkívül alacsony színvonalon állt, amint azt a bevezetőben már hangsúlyoztam. Hivatalba lépése után azonnal munkához látott: javasolta kórházak létesítését, az elmebetegek számára külön kórházak állítását, a járványok megfékezésére a mocsarak lecsapolását, a jó ivóvízű kutakat, közfürdőket, a települések tisztaságának rendezését. Nem rajta múlt, hogy mindezek csak később valósultak meg.

Az életrajzhoz hozzátartozik egy eddig nem ismert adat, ami a Karcagi kalendárium idejében olvasható Kiss Lajostól: az, hogy Kátai 1865-ben pályázott a pesti egyetem növénytan tanszéke megüresedett egyetemi tanári állására. 1867-ben az Orvoskari Tanári Testülethez nyújtott be pályázatot az ugyancsak megüresedett elméleti orvostani tanszék elnyerésére. Mindkét pályázata sikertelen volt, pedig ekkorra már igen jelentős volt a munkássága, önálló kötetekkel bizonyította, hogy ha tankönyvet tud írni, latin, francia, román, olasz, német és angol nyelven társalgási szinten beszél, orvosi könyveket fordít, tanári pályára is alkalmas. Ekkorra már megjelent a *Növénytan, különös tekintettel a gyógyismé- re, Pest, 1865. Állattan, különös tekintettel a gyógyismé- re, Pest, 1864.* (Ez utóbbi

különösen figyelemre méltó a későbbi járványtani munkásságát illetően, mert részletesen foglalkozik a legyekkel, a járványok legfőbb terjesztőivel.) Megjelent a *Részletes Kór- és gyógytudomány tankönyve Pest, 1865.* (Niemeyer J. kétkötetes munkáját fordította magyarra.)

Terjedelmesebb írások voltak még a *Királyi Magyar Természettudományi Társulat Közlönye V. kötet (1866.) — Vegyészeti és gyógyszerészeti, Pest, 1866.* (ebben a gyógyszer-tan fejezetet írta Kátai Gábor). — *Mit kell tennünk a cholera csapásainak enyhítésére, Pest, 1866., Cholera szabályzat, Pest, 1866., A királyi magyar természettudományi társulat története (A társulat 25. évi jubileuma alkalmából írta Kátai Gábor, Pest 1867.*

Az említett sikertelen pályázatait végén szerényen megjegyezte: "Növénytani és állattani gyógyszerisméimmel első valék, ki ezen tudományt nyelvünkön és irodalmunkban meghonosítám."

Kátai Gábor rendkívül alapos kutatómunkát végzett egy-egy ismeretterjesztő írás előtt is. Amikor a XVIII. század végi karcagi pestisjárvány okait kutatta, levéltári források alapján állította össze szinte napról napra a járvány krónikáját. Az írás elemi erővel hat még most is, mert részletesen leírja, hogy a félig eltemetett halottra rátaláló gyerekek hurcolták szét a kórt. Volt olyan család, amelynél naponta kettesével haltak meg a gyerekek. Mivel a gyermekruhákat megörökölték mások, egy ruhából 8-9 gyerek is kihalt. Vagy másik ugyan-csak karcagi esetet ír le, amikor a rühes gyereket kemencébe bújtatással „gyógyították”. Általános volt a néphitben, hogy a bőrbetegségben szenvedő gyerek *váltott gyerek* — születésekor elcserélte a boszorkány és kemencébe bújtatással, a kéményen át lehet visszacsereélni. Sok szerencsétlen gyermek halálát okozta ez. A befűtött kemencében egészen összeégtek, a bebújtatott gyerekek. Kátai tudta, hogy a babona ellen csak felvilágosítással, közérthető módon lehet eredményesen harcolni. Amikor 1865-ben a Természettudományi Társulat első titkárává választották, természettudományi estélyeket szervezett, ezek voltak a későbbi tudományos ismeretterjesztő előadások kezdeményei. Az 1873-as kolerajárvány idején az alföldi megyék kolerabiztosaként szervezte a járvány megfékezését. Munkájáért királyi elismerésben részesült. 1877-ben, az újonnan alakult Jász-Nagykun-Szolnok megye tiszti főorvosának választották. Életének utolsó szakaszában Karcagon élt, itt szerkesztette a korábban elkezdett folyóiratokat, és írta a szakmai rovatokat, ismeretterjesztő cikkeit. Dolgozott *A gyógyászat, A vegyészet, A magyar ember könyvtára, A Természettudományi Társulat Közlönye, A Közegészségügyi és Törvényszéki Orvostan, A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek Munkálatai, a Hon, a Természet* folyóiratok számára. Mindvégig hű maradt az első írásában megfogalmazott hitvallásához: „Nem a seregek, nem a puskák hatalma, hanem az elvitathatatlan, megtörhetetlen, egyedül biztos hatalmak azok, amelyeket a tudomány, az értelem foka valamely nemzetnek biztosít. A nevelés és tanítás az emeltyük, melyek a nemzetek hatalmát fokozzák. Minden tudományos szaklapunk egy-egy fegyveres tábor, mely ha helyesen van felszerelve a sötétség légióit előbb utóbb szétoszlásra kényszeríti.”

Kátai Gábor rövid élete (hiszen alig 47 évet élt) sok megszívlelendő tanulsággal szolgálhat az utókor számára. A nevét viselő kórház orvosi kara és nővérgárdája büszke lehet Kátai Gábor nevére, mert az ő pályája igazán bizonyítja azt, hogy egy kisvárosban élve és dolgozva is szolgálhatjuk a tudományt, vagy csak egyszerűen dolgunkat téve, a közjót.